

Верховний
Суд

Правосуб'єктність в позовному провадженні про відшкодування шкоди заподіяної агресором

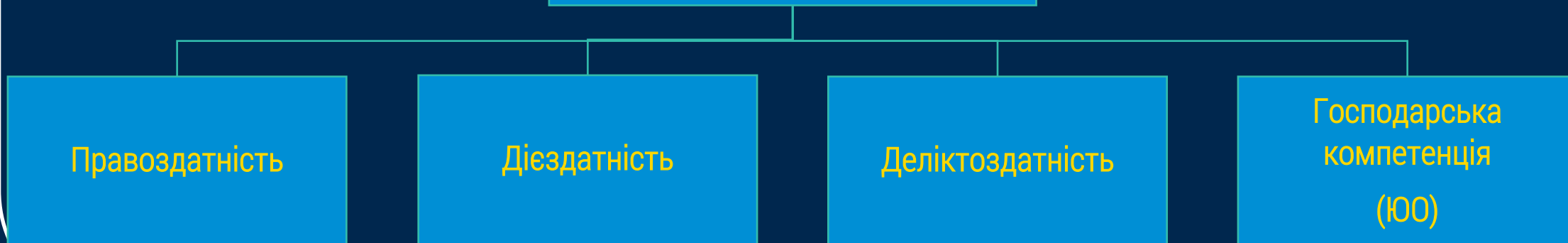
Олександр Банасько

Суддя судової палати для розгляду справ про банкрутство
Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

Визначення та структура складу правосуб'єктності

Правосуб'єктність визначається як передбачена нормами права здатність (можливість) особи (фізичної та юридичної) бути учасником правовідносин, тобто виступати суб'єктом права, а саме носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

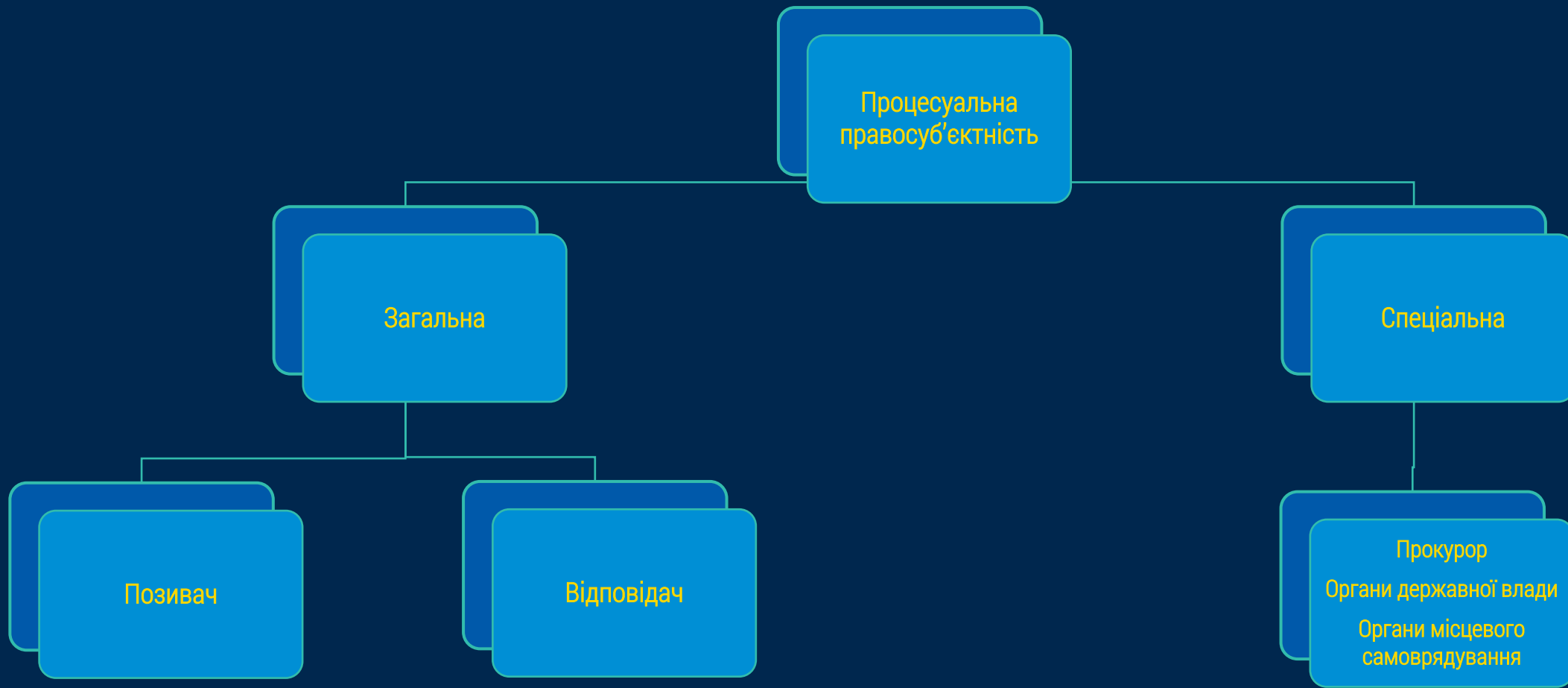
Склад структури правосуб'єктності

Зміст процесуальної правосуб'єктності

Галузева правосуб'єктність визнає за особою бути учасником правовідносини у певній сфері суспільних правовідносин.

Господарська процесуальна правосуб'єктність – це здатність безпосередньо чинити процесуальні дії, здійснювати свої процесуальні права й обов'язки.

Зміст процесуальної правосуб'єктності

Елементи господарської процесуальної правосуб'єктності

```
graph TD; A[Елементи господарської процесуальної правосуб'єктності] --> B[Господарська процесуальна правоздатність]; A --> C[Господарська процесуальна дієздатність];
```

Господарська процесуальна правоздатність

(абстрактна здатність суб'єкта права мати суб'єктивні процесуальні права та нести процесуальні обов'язки)

Господарська процесуальна дієздатність

(здатність особи безпосередньо своїми діями реалізовувати процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, які було покладено на неї законом або судом)

Процесуальне законодавство

У справах позовного провадження учасниками справи є **сторони та треті особи**.

(частина перша статті 41 ГПК України, частина перша статті 42 ЦПК України)

Сторонами в судовому процесі - позивачами і відповідачами - можуть бути **особи, зазначені у статті 4 цього Кодексу**.

(частина перша статті 45 ГПК України)

Юридичні особи та фізичні особи - підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

До господарського суду у справах, віднесених законом до його юрисдикції, мають право звертатися також **особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб**.

(частини друга, третя статті 4 ГПК України)

Сторонами в цивільному процесі є **позивач і відповідач**. Позивачем і відповідачем можуть бути **фізичні і юридичні особи**, а також **держава**.

(частини перша, друга статті 48 ЦПК України)

Процесуальне законодавство

Усі фізичні і юридичні особи здатні мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника (**процесуальна правоздатність**).

(частина перша статті 44 ГПК України)

Здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (**цивільна процесуальна правоздатність**) мають **усі фізичні і юридичні особи**.

(стаття 46 ЦПК України)

Фізичні особи, які досягли повноліття, а також **юридичні особи** здатні особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (**процесуальна дієздатність**).

(частина друга статті 44 ГПК України)

Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (**цивільна процесуальна дієздатність**) мають **фізичні особи, які досягли повноліття**, а також **юридичні особи**.

(частина перша статті 47 ЦПК України)

Юрисдикційний імунітет – поняття та види

Правовий статус держави як суб'єкта міжнародних відносин характеризується наявністю **імунітету**, який ґрунтується на суверенітеті держав, їх рівності та загальному принципі міжнародного права – *par in parem non habet imperium* – **рівний над рівним немає влади**.

У теорії розрізняють декілька видів імунітету:

- 1) **судовий** – непідсудність однієї держави судам іншої держави - *par in parem non habet jurisdictionem* - рівний над рівним не має юрисдикції;
- 2) **від попереднього забезпечення позову** – неможливість застосовувати без згоди держави будь-які примусові заходи щодо її майна з метою попереднього забезпечення пред'явленого до неї позову;
- 3) **від примусового виконання судового рішення** – неможливість без згоди держави здійснити примусове виконання рішення, ухваленого щодо неї юрисдикційним органом іншої держави.

Юрисдикційний імунітет – національне законодавство

Пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України.

(частина перша статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право»)

N.B. - Національним законодавством закріплено **абсолютний юрисдикційний імунітет** іноземної держави.

Юрисдикційний імунітет – міжнародне право

* Європейська конвенція про імунітет держав, прийнята Радою Європи 16.05.1972

* Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнята резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 02.12.2004

Ці конвенції втілюють **концепцію обмеженого імунітету держави**, визначають, в якій формі є можливою відмова держави від імунітету («явно виражена відмова від імунітету» на підставі укладеного міжнародного договору чи контракту, або «відмова від імунітету, яка передбачається», коли іноземна держава вступає у судовий процес і подає зустрічний позов у суді іноземної держави), а також закріплюють перелік категорій справ, в яких держава не користується імунітетом в суді іншої держави-учасниці

N.B. – Конвенції не ратифіковані

Юрисдикційний імунітет – позиція ЄСПЛ

Справа Cudak v. Lithuania (Application no. 15869/02) від 23.03.2010 - ЄСПЛ дійшов висновку, що усталеним принципом міжнародного права є те, що, навіть якщо держава не ратифікувала договір, вона може бути зв'язана одним із його положень, оскільки це положення відображає звичаєве міжнародне право, або «кодифікуючи» його, або формуючи нове звичаєве правило. Суд зазначив, що застосування абсолютного імунітету держави протягом багатьох років явно слабшало. У 1979 р. Комісії міжнародного права (КМП) було поставлено завдання кодифікувати та поступово розвивати міжнародне право у сфері юрисдикційних імунітетів держав та їх власності. У 2004 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про юрисдикційні імунітети держав та їх власності.

Відтак, Конвенція Організації Об'єднаних Націй 2004 року може застосовуватися до держави-відповідача відповідно до міжнародного звичаєвого права навіть, якщо відповідна держава її не ратифікувала, але водночас не голосувала проти її прийняття.

Справа «Олейніков проти Росії» від 14.03.2013 - ЄСПЛ вказав, що положення Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року застосовуються «відповідно до звичаєвого міжнародного права, навіть якщо ця держава не ратифікувала її», і Суд повинен брати до уваги цей факт, вирішуючи питання про те, чи було дотримано право на доступ до суду у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.

Юрисдикційний імунітет – практика Верховного Суду

Постанова КЦС ВС від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19

Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 760/17232/20-ц

Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 428/11673/19

«...Відповідно до статті 12 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004), що відображає звичаєве міжнародне право, держава не має права посилатися на судовий імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю, життю та майну, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час перебувала на території держави суду.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд доходить висновку, що **стаття 12 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004) підлягає застосуванню** відповідно до звичаєвого міжнародного права як кодифікований звід звичаєвих норм міжнародного права.

Судовий імунітет Російської Федерації не підлягає застосуванню з огляду на порушення Російською Федерацією державного суверенітету України, а отже, не є здійсненням Російською Федерацією своїх суверенних прав, що охороняються судовим імунітетом....».

Відшкодування шкоди – практика ВП ВС

Постанова ВП ВС від 04.09.2019 у справі № 265/6582/16-ц (шкода з Держави Україна за пошкоджене торговельне приміщення в Маріуполі)

Постанова ВП ВС від 22.09.2020 у справі № 910/378/19 (шкода за викрадене в зоні АТО обладнання)

Постанова ВП ВС від 12.05.2022 у справі № 635/6172/17 (моральна шкода з Держави Україна за загибель матері в зоні АТО)

Нормативне регулювання відшкодування шкоди

Господарський кодекс України

Цивільний кодекс України

Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану»

Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII «Про санкції»

Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»

Закон України від 03.03.2022 № 2116-IX «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»

ПКМУ від 20.03.2022 № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації»

ПКМУ від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації»

Нормативне регулювання відшкодування шкоди

Методика, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167, «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану»

Методика, затверджена Наказом Мінагрополітики від 18.05.2022 № 295 «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації»

Методики, правила та порядки, які були прийняті до війни, але які також використовуються для врегулювання порядку відшкодування шкоди, завданої війною:

(Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України № 171, Постанова Кабінету Міністрів України від № 1325 “Про затвердження нормативів гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також переліку таких речовин”, Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 963, Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 284)

Законопроектна робота щодо відшкодування шкоди

Проект Закону про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації № 7198 від 24.03.2022 (01.04.2022 прийнято за основу, готується на друге читання) (тільки ФО)

Проект Закону про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації № 7385 від 17.05.2022 (18.05.2022 надано для ознайомлення, опрацьовується в комітеті) (ФО та ЮО, Фонд відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації)

Проблемні питання

За оцінками Мінекономіки і KSE Institute, **загальні втрати економіки України** внаслідок війни з урахуванням як прямих втрат, що розраховуються в цьому проекті, так і непрямих втрат (падіння ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо) **складають від \$543 млрд до \$600 млрд** (станом на 24.03.2022, цифри не остаточні).

30.03.2022 в Дії запрацював сервіс щодо подання інформації про зруйноване майно – за 2 дні 25 000 заявок.

Процесуальний аспект:

- 1) Територіальна юрисдикція (загальна, альтернативна, виключна) ?
- 2) Повідомлення учасників справи (дипломатичні відносини розірвано з 24.02.2022, призупинено обмін поштовими відправленнями з 24.02.2022) ?
- 3) Доведеність розміру шкоди (експертиза, рішення ЄСПЛ «Дульський проти України», може бути без ухвали суду, різні методи – відновної вартості, порівняльний, доходний, стартап UADamage – штучний інтелект - інтерактивна мапа знищеної та пошкодженої нерухомості)?

Проблемні питання

Механізм виконання рішення:

- 1) Джерела фінансування відшкодування заподіяної шкоди (активи, які знаходяться в Україні – на кінець на кінець 2018 року вони становили **11 млрд доларів США**, активи, які знаходяться в іноземних юрисдикціях, суверенні, приватні – рішення ЄСПЛ «Принц Ліхтенштейну Ганс-Адамс II проти Німеччини») ?
- 2) Необхідність впровадження в національному законодавстві відповідного нормативного регулювання.
- 3) Форма відшкодування (репарація, контрибуція, реституція, субституція, компенсація, сатисфакція)?
- 4) Міжнародно-правовий механізм звернення стягнення на активи агресора (багатостороння угода або двосторонні угоди, наприклад у кінці червня Канада прийняла поправки до закону "Про спеціальні економічні заходи" (Special Economic Measures Act), який дає можливість конфіскувати російські активи на користь України, комісія з міжнародних позовів при ООН - International Claims Commissions, ad hoc трибунал, створення міжнародного фонду, тарифи, відрахування з вартості експорту енергоносіїв тощо) ?
- 5) Виключення РФ зі складу Ради Європи – з 16.09.2022 РФ перестає бути учасницею Європейської конвенції з прав людини.
- 6) Приєднання до роботи іноземних робочих груп з виявлення активів агресора (REPO) ?
- 7) Конкуренція стягувачів (ЮКОС – \$50 млрд).
- 9) Належна і своєчасна фіксація обставин шкоди та формування якісної доказової бази (репарації Уганди на користь Конго – 3 % - заявлено позов до Міжнародного суду ООН на \$11 млрд, стягнуто \$ 325 млн – судові провадження більше 20 років).

—
Верховний
Суд

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!